

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

М. І. Марчук

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
Навчальний посібник

Харків 2012

УДК 341.217(4)(075.8)
ББК 67.515.22(4)я73
М 30

Рецензенти:

О. В. Марцеляк – д-р юрид. наук, проф.,
начальник навчально-наукового інституту
підготовки фахівців міліції громадської безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
А. О Червяцова – канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри
конституційного, муніципального та міжнародного права
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Затверджено Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ,
протокол № 5 від 29.05.2009

Марчук М. І.

М 30 Право Європейського союзу : навч. посіб. /
М. І. Марчук ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр.
справ. – Х. : ХНУВС, 2012. – 236 с.

ISBN 978-966-610-197-9

У навчальному посібнику охарактеризовані структурні елементи Євросоюзу, проаналізовані особливості його зовнішньої та внутрішньої політики, дається стислий аналіз змін у конституційному устрої ЄС після ратифікації Лісабонського договору. Приділяється увага основам економічної системи та правового статусу людини і громадянина в Європейському союзі. Окреслені основні проблеми європейської інтеграції України.

Для студентів, курсантів та слухачів магістратури, які вивчають дисципліну «Право Європейського союзу».

УДК 341.217(4)(075.8)
ББК 67.515.22(4)я73

ISBN 978-966-610-197-9

© Марчук М. І., 2012
© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2012

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	7
ПЕРЕДМОВА	8
Етапи розвитку ЄС.....	11
РОЗДІЛ I. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	13
Глава 1. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО: ПРИНЦИПИ, ДЖЕРЕЛА, СИСТЕМА, ТРАДИЦІЇ.....	13
§ 1. Європейська правова система і традиції.....	13
§ 2. Особливості західноєвропейського сприймання права.....	15
§ 3. Рецепція римського права у європейських правових традиціях.....	16
§ 4. Етапи розвитку західноєвропейської традиції права.....	18
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>19</i>
Глава 2. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	20
§ 1. Поняття й сутність права Європейського союзу	20
§ 2. Право Європейського союзу як наукова галузь і як навчальна дисципліна	24
§ 3. Принципи права Європейського союзу	25
§ 4. Джерела права Європейського союзу.....	29
§ 5. Система права Європейського союзу	38
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>43</i>
ГЛАВА 3. ЄС – НОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ У ЄВРОПІ.....	44
§ 1. Загальна характеристика ЄС.....	44
§ 2. Еволюція ЄС	44
§ 3. Правові основи становлення інтеграційних утворень.....	51
§ 4. Статус інтеграційних утворень.....	53
§ 5. Характерні риси й особливості Європейських Співтовариств і Європейського союзу	55
§ 6. Членство у Європейському союзі.....	56
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>58</i>

ГЛАВА 4. КОМПЕТЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	59
§ 1. Компетенція Європейського союзу: поняття, структура і зміст.....	59
§ 2. Зовнішня політика й політика безпеки	63
§ 3. Оборонна політика	64
§ 4. Євроюст.....	67
§ 5. Європол	69
<i>Контрольні питання</i>	75
ГЛАВА 5. ІНСТИТУТИ Й ОРГАНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	76
§ 1. Загальні принципи побудови й функціонування інституціональної системи	76
§ 2. Європейський парламент.....	78
§ 3. Європейська комісія.....	82
§ 4. Суд Європейських Співтовариств і Трибунал першої інстанції	87
§ 5. Рада Європейського союзу.....	92
§ 6. Європейська рада	95
§ 7. Економічний і соціальний комітет.....	97
§ 8. Комітет регіонів	98
§ 9. Палата аудиторів (Рахункова палата).....	99
§ 10. Європейський інвестиційний банк.....	100
§ 11. Європейський омбудсмен	101
<i>Контрольні питання</i>	102
ГЛАВА 6. ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	103
§ 1. Становлення принципу захисту прав людини в праві Європейського союзу	103
§ 2. Принцип захисту прав людини в практиці Суду Європейських Співтовариств	108
§ 3. Порядок розгляду справ у Європейському суді з прав людини.....	112
§ 4. Права людини, свободи і принципи, включені в Хартію Європейського союзу	118
<i>Контрольні питання</i>	123

ГЛАВА 7. ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	124
§ 1. Форми економічної інтеграції	124
§ 2. Спільний ринок ЄС	125
§ 3. Свобода пересування товарів	127
§ 4. Вільне пересування працівників	129
§ 5. Вільний рух капіталу	131
§ 6. Свобода надання послуг	133
<i>Контрольні питання</i>	135
РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	136
ГЛАВА 8. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	136
§ 1. Митне право	136
§ 2. Загальний митний тариф ЄС	137
§ 3. Система митних формальностей у ЄС. Митні режими	139
§ 4. Правове регулювання діяльності юридичних осіб	141
§ 5. Юридичні особи наднаціонального характеру	143
§ 6. Європейське об'єднання за економічними інтересами	144
§ 7. Банківське право ЄС	145
§ 8. Право ЄС у галузі електропостачання	148
§ 9. Право інтелектуальної власності	149
§ 10. Інтелектуальна власність у Європейському союзі	151
§ 11. Транспортне право ЄС	153
<i>Контрольні питання</i>	158
ГЛАВА 9. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В МЕЖАХ ЄС	159
§ 1. Соціальне право ЄС	159
§ 2. Робочий час і чергова відпустка	162
§ 3. Інші аспекти соціального права	163
§ 4. Політика Євросоюзу у сфері навколишнього середовища	163
§ 5. Захист екологічних прав особи в праві ЄС	166
<i>Контрольні питання</i>	172

ГЛАВА 10. ОСНОВИ ШЕНГЕНСЬКОГО ПРАВА	173
§ 1. Загальна характеристика шенгенського права	173
§ 2. Розвиток Шенгенського процесу після 1990 р.	176
§ 3. Шенгенський процес у ХХІ ст.	181
<i>Контрольні питання</i>	184
ГЛАВА 11. ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ І МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ.....	185
§ 1. Загальна характеристика законодавства ЄС у сфері боротьби зі злочинністю і міжнародним тероризмом	185
§ 2. Співпраця держав – членів ЄС у сфері юстиції.....	188
§ 3. Боротьба з шахрайством	193
§ 4. Протидія відмиванню грошей.....	195
§ 5. Боротьба з корупцією.....	197
§ 6. Протидія незаконному обігу наркотичних речовин та іншим злочинам.....	197
§ 7. Правова допомога у кримінальних справах	201
<i>Контрольні питання</i>	204
ГЛАВА 12. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	205
§ 1. Політико-правові передумови співпраці	205
§ 2. Угоди про партнерство та співпрацю	206
§ 3. Основи взаємної політики і стратегії взаємодії.....	208
§ 4. Основні напрямки співпраці	213
§ 5. Передумови вступу України до ЄС	216
§ 6. Наслідки розширення ЄС для України	219
<i>Контрольні питання</i>	222
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	223
<i>Навчальна література</i>	223
<i>Спеціальна література</i>	223
<i>Література іноземними мовами</i>	227
<i>Документи</i>	228
<i>Довідкові матеріали</i>	230
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	233

Перелік умовних скорочень

- АЕС** – атомна електростанція
ВБН – відділ Європолу з питань боротьби з наркотиками
ВВП – валовий внутрішній продукт
ВНП – валовий національний продукт
ДЄС – Договір про заснування Європейського союзу
ЕСК – Економічний і соціальний комітет
Євратом – Європейське співтовариство з атомної енергії
Євроконтроль – Європейська організація з безпеки повітряних перельотів
Європол – Європейська поліцейська організація
Євроюст – Європейське управління співпраці судових органів
ЄЕС – Європейське Економічне Співтовариство
ЄЄА – Єдиний європейський акт
ЄІВ – Європейський інвестиційний банк
ЄК, Єврокомісія – Європейська комісія
ЄКО – Європейське кооперативне об'єднання
ЄКПА – Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод
ЄОА – Європейський ордер на арешт
ЄОВС – Європейське об'єднання вугілля та сталі
ЄОЕІ – Європейське об'єднання за економічними інтересами
ЄП, Європарламент – Європейський парламент
ЄС, Євросоюз – Європейський союз
ЄСМ – Європейська судова мережа
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЄСФ – Європейський соціальний фонд
ЄСЦБ – Європейська система центральних банків
ЄУВШ – Європейське управління боротьби з шахрайством
ЄФСУГ – Європейський фонд сільськогосподарського управління й гарантій
ЄЦБ – Європейський центральний банк
ЗМУ – зброя масового ураження
ЗСП – загальна система преференцій
МЗС – Міністерство закордонних справ
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПДВ – податок на додану вартість
РЕВ – Рада Економічної Взаємодопомоги
Рада ЄС, Рада – Рада Європейського союзу
СЗППВ – спільна зовнішня політика й політика безпеки
СНД – Співдружність Незалежних Держав
СОТ – Світова організація торгівлі
СПСО – співробітництво поліції і судових органів у кримінально-правовій сфері
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
Суд – Суд Європейських Співтовариств
ТПІ – Трибунал першої інстанції
УПС – Угода про партнерство і співробітництво

ПЕРЕДМОВА

Характерною ознакою XXI ст. у цілому світі є розуміння на державному рівні того, що проблеми зовнішньої та внутрішньої політики краще і легше вирішувати разом із дружньо налаштованими державами-сусідами. Саме тому ми є свідками появи міждержавних об'єднань, що мають спільні завдання, потреби та бажання. Україна також досить активно бере участь в інтеграційних процесах, які відбуваються між державами європейського простору.

Розвиток інтеграційних процесів у Європі вимагає від держав – претендентів на вступ до Європейського союзу певного рівня політичної, економічної та соціальної еволюції. Тому, виразивши своє бажання інтегруватися в ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання перед європейською спільнотою реформувати всі сфери суспільного життя і привести їх до європейських стандартів.

Першим кроком у цьому напрямку має стати реформа національної системи державного управління, оскільки саме його результативність дасть реальну можливість нашій державі подолати негативні явища, а подекуди навіть кризові аспекти вітчизняної економіки і налагодити належний соціальний діалог.

Відмітною рисою державного управління в країнах Євросоюзу є проникнення права ЄС у національні правові системи. Причиною цього є потреба у виробленні єдиних правил та процедур усередині Європейського союзу з метою недопущення нерівного становища держав-членів та суб'єктів господарської діяльності і подвійних стандартів взаємовідносин. Саме тому національні інституції держав – членів ЄС усе частіше спираються на стандарти ЄС і запроваджують позитивний досвід їх реалізації з урахуванням власних умов та потреб.

З огляду на перспективи України стати спочатку асоційованим, а потім уже й повноправним членом ЄС, перед усіма нами стоять завдання, пов'язані з європейською інтеграцією.

Значну роль при вирішенні даних проблем і завдань відіграють юристи, оскільки саме право є інструментом створення стійких підвалин майбутнього об'єднання.

Дослідження Європейського союзу та його правової системи є складним завданням, зважаючи на саму природу ЄС як нового типу інтеграційного міждержавного утворення, заснованого на базі Європейських Співтовариств. Тому для українських юристів на даному етапі важливо мати хоча б основні знання про структуру Європейського союзу, його правову систему та особливості законотворчості. Зрозуміло, що дані знання потрібно розширювати, оскільки Євросоюз принесе в наше життя нові стандарти та вимоги, і саме від того, чи зможемо ми їм відповідати, залежать перспективи становлення і розвитку України як повноправної європейської держави.

Не менш важлива роль у виконанні завдань щодо європейської інтеграції належить державним службовцям усіх рівнів та правоохоронним органам зокрема, оскільки саме перед ними стоїть завдання забезпечення належного стану правопорядку та захисту прав людини і громадянина. Тому актуальним є питання перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців відповідно до європейських і світових стандартів.

Аналіз європейського досвіду в даній сфері доводить, що підготувати державних службовців з питань євроінтеграції буде досить важко, оскільки рівень управлінської культури та міждисциплінарної освіти потребує підвищення та постійного вдосконалення. Саме наявність теоретичних знань щодо особливостей розвитку правової системи ЄС і його інституцій та практичне врахування досвіду розв'язання подібних завдань у державах – членах Євросоюзу дозволить українському службовцю знаходити власні шляхи вирішення проблемних питань у його професійній діяльності.

Отже, зважаючи на європейський вибір України, природною є потреба в підручниках та посібниках, присвячених вивченню правової системи Євросоюзу. Слід констатувати той факт, що, на превеликий жаль, монументальні дослідження правового феномена Європейського союзу в Україні відсутні, а це створює помітні труднощі для тих, кого цікавлять правові здобутки об'єднаних європейських країн. Пропонований навчальний посібник має на меті подекуди заповнити цю прогалину, зокрема щодо дослідження природи Євросоюзу, його інституцій та основних юридичних конструкцій.

Даний посібник призначений для вивчення відповідної проблематики студентами, слухачами, курсантами юридичних вищих навчальних закладів, а також юристами-практиками.

Структурно навчальний посібник побудований таким чином, щоб читач, отримавши певну інформацію про понятійний апарат ЄС, міг самостійно виявити особливості правового регулювання суспільних відносин Європейського союзу та визначити тенденції розвитку його основних інституцій.

Навчальне видання

Марчук Микола Іванович

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Навчальний посібник

Редагування *Н. С. Леонова*

Комп'ютерне верстання *Н. С. Леонова, С. В. Гончарук*

Формат 60x84/16. Ум.-друк.арк. 13,77. Обл.-вид.арк. 11,74.
Тираж 150 пр. Зам. № 2009-10.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.